

Obchodování s lidmi - naléhavý celosvětový problém

PhDr. Martin CEJP, JUDr. Zdeněk KARABEC, PhDr. Miroslav SCHEINOST, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha

Povaha a rozsah problému

1. Obchodování s lidmi patří mezi nejzávažnější fenomény současné doby. Miliony lidí jsou každým rokem vystaveny podmínkám, za kterých je s nimi nakládáno v příkrém rozporu se základními lidskými právy, lidé jsou prodáváni a kupováni jako zboží, nuceni k prostituci, donuceni pracovat za otrockých podmínek a podrobeni různým formám vykořisťování. Obchodování s lidmi svým rozsahem tak představuje nejzávažnější způsoby porušování lidských práv.

Mezinárodní organizace pro migraci IOM (International Organization for Migration) odhaduje, že na celém světě se každoročně stane obětí obchodování asi 2 000 000 lidí, převážně žen a dětí. Tyto lidské bytosti jsou degradovány na pouhé komodity mezinárodního nelegálního obchodu, který vynáší svým organizátorům a provozovatelům miliardové zisky; děje se tak mnohdy za blahovolné nevšímavosti nebo dokonce za podpory oficiálních orgánů. Obchodování s lidmi se stalo třetím nejvýnosnějším typem organizované trestné činnosti, vedle obchodování s drogami a nelegálního obchodování se zbraněmi.

Řada výzkumů a operativních poznatků věrohodně prokazuje, že obchodování s lidmi se stále rozrůstá, tato nelegální činnost je systematicky provozována, nabývá vysoce organizovaných forem, ekonomické efekty obchodování s lidmi se prohlubují (rozsah vykořisťování obětí koreluje s růstem zisků z této činnosti).

Obchodování s lidmi devastuje široké spektrum lidských práv: právo na život, na lidskou důstojnost a bezpečí, na ochranu

proti mučení a krutému a ponižujícímu zacházení, právo na spravedlivé pracovní podmínky a na ochranu zdraví, právo na rovné zacházení bez ohledu na pohlaví, národnost, sociální status, zaměstnání a jiné odlišnosti. Obchodování s lidmi je proto považováno světovým společenstvím za fenomén, který je vlastně antitezí k Všeobecné deklaraci lidských práv, přijaté OSN.

2. Příčiny nelegálního obchodování s lidmi jsou v podstatě známy a jsou v různých variantách často uváděny;¹ představují komplex různých faktorů, projevujících se v konkrétních případech s různou intenzitou. Jde zejména o:

- ekonomické faktory, jako je chudoba, hlad, nezaměstnanost, zadluženost;
- sociální a kulturní faktory, zahrnující např. různé formy sociální diskriminace (např. dle věku nebo pohlaví), diskriminaci v rodině včetně domácího násilí, společenskou marginalizaci, etnické a rasové konflikty;
- politické a právní faktory, mezi které patří zejména restriktivní imigrační politika, nevyhovující právní úprava a nedostatky při jejím prosazování, chybějící politická vůle, zkorumpovanost státního aparátu, pokrytecký přístup k omezování prostituce;
- tržní faktory, zejména růst poptávky vyvolané prudkým růstem globálního sexuálního průmyslu;
- mezinárodní faktory, mezi které patří zejména sílící moc organizovaného zločinu a jeho mezinárodních sítí, ale také např. zvyšující se podíl žen na probíhajících migračních vlnách.

Přestože obchodování s lidmi má řadu společných příčin a podmínek s jiným závažným jevem, jakým je nelegální migrace, nelze tyto jevy zaměňovat. Obchodování s lidmi je vždy spojeno

¹ Srov. Ramcharan, B. G.: Human Rights and Human Trafficking. In Trafficking - Networks and Logistics of Transnational Crime and International Terrorism (Sborník materiálů z mezinárodní konference ISPAC, Courmayeur, 6. - 8. prosinec 2002), s. 161 - 169.

se závažným porušováním lidských práv obětí. Různé definice obchodování s lidmi akcentují různé jeho aspekty, jako je vykořisťování, překračování hranic, nucená prostituce, domnělé nebo skutečné zadlužení, otrokářství apod. Obchodování s lidmi prakticky vždy začíná nábořem v zemi původu a pokračuje vykořisťováním v zemi tranzitní či cílové. Obecně to znamená překročení alespoň jedné mezinárodních hranic, ale obchodování s lidmi se může vyskytnout i na území jednoho státu. Některé z obětí obchodování s lidmi sice využívají nabídek převaděčů, aby se dostaly do ciziny, případně samy překročily státní hranice nelegálním způsobem, ale fakt, že byly poté zbaveny osobní svobody a vystaveny podmínkám připomínajícím otroctví, je odlišuje od ostatních ilegálních migrantů.

Jasným rozlišením mezi obchodováním s lidmi a ilegální migrací je skutečnost, že kontrakt mezi převaděčem a ilegálním migrantem končí v okamžiku, kdy ilegální migrant překročí hranice. U obětí obchodování s lidmi tímto okamžikem naopak vše začíná.

Zásadní rozdíl mezi účastí (organizování, provádění, financování, usnadňování apod.) na nelegální migraci a účastí na obchodování s lidmi spočívá v tom, že k nelegální migraci dochází v souladu se zájmem obou stran, tj. osob, které migrují, i osob, které jim v tom pomáhají nelegálními prostředky. Nelegálně migrující osoby jsou tedy „oběťmi“ v jiném smyslu než oběti obchodování, a to i tehdy, když jsou např. podvedeny převaděči, když jsou vystaveny krutým podmínkám ohrožujícím jejich zdraví nebo život při nelegálním transferu, když jsou vydírány apod. Ochrana obětí nelegální migrace i opatření proti tomuto fenoménu jsou dosud zajišťovány především readmisními dohodami mezi jednotlivými státy.

Pašování lidí je činnost, která porušuje imigrační zákony jednotlivých zemí, a jde tedy v podstatě o trestnou činnost

z veřejnoprávní oblasti. Naproti tomu obchodování s lidmi je činností porušující lidská práva, je to trestná činnost, jejíž primární obětí je jedinec. Obě uvedené nelegální aktivity proto vyžadují diferencovanou trestně politickou reakci.

3. Obchodování s lidmi je mnoh směrná (multi-directional) nelegální činnost. Respektovaná nevládní organizace IOM zpracovává orientační mapy migračních toků i tras, po kterých se realizuje obchod s lidmi, a mapuje teritoria původu i destinací. Dochází k závěru, že prakticky každá země se může stát cílovou zemí obchodu s lidmi, i když jde o tradičně chudé či rozvojové teritorium, jehož obyvatelé mají spíše snahu zlepšit své životní podmínky odchodem do jiné země.

Podle poznatků IOM² má obchodování s lidmi určité teritoriální odlišnosti, např. pokud jde o charakteristiky obětí, nebo o konkrétní formy a prostředky, kterými se toto obchodování uskutečňuje, lze však dospět k určitým obecnějším zjištěním. Tak např. pokud jde o obchodování s lidmi v Evropě, oběťmi jsou převážně ženy ve věku 18 - 24 let, zatímco v jiných oblastech (Afrika, jihovýchodní Asie) je průměrný věk obětí podstatně nižší a ve velké míře se obchoduje s dětmi.

V některých teritoriích se objevují extrémní formy „obchodování“, neboť oběti jsou unášeny, prodávány svými rodiči, následně vícenásobně obchodovány mezi různými podnikatelskými gangy. Uvádí se například, že v Německu bylo prodáno do sexuálního průmyslu asi 20 000 žen, které pak pravidelně byly přemísťovány do podniků v různých lokalitách, takže je prakticky nemožné, aby policie vypátrala, kde se nacházejí.

Vykořisťování obětí obchodování s lidmi spočívá u mužů převážně v nucené práci na stavbách a v zemědělství, u žen a

² Viz např. Omelaniuk, I.: The Nature and Logistics of Trafficking in Human Beings. In: Trafficking - Networks and Logistics of Transnational Crime and International Terrorism (Sborník materiálů z mezinárodní konference ISPAC, Courmayeur, 6. - 8. prosinec 2002), s. 177 - 181.

dětí v přinucení k prostituci v sexuálním průmyslu, v přinucení k žebrotě nebo k otrocké práci v domácnostech. V některých oblastech, kde probíhají ozbrojené konflikty, jsou oběti obchodování nuceny k zapojení do vojenských skupin³.

K rozšíření obchodování s lidmi vydatně přispívají i informační a komunikační technologie. Počítačové programy umožňují padělání cestovních pasů, víz, pracovních povolení a dalších dokumentů prostřednictvím elektronické pošty, mobilů a dalších komunikačních médií, takže lze snadněji organizovat obchodování s lidmi i jejich pašování. Komunikační technologie usnadňují také transfery plateb a finančních výnosů z obchodování s lidmi a ovšem i případnou legalizaci těchto špinavých peněz.

Rozšíření internetu přispělo k široké nabídce lákavých destinací v rámci sexuální turistiky, přičemž „zásobování“ těchto destinací mnohdy spočívá na obchodování se ženami a dětmi. V této souvislosti stojí za zmínku, že některé země již stíhají jako trestný čin, jestliže občan dané země vycestuje do zahraničí s úmyslem uskutečnit tam sexuální styk s nezletilou osobou (viz United States 18 U.S.C. § 2423 b).

Informace, které šíří tisk, televize a rozhlas mnohdy vytvářejí sugestivní obraz Evropy a Spojených států jako velmi žádoucích oblastí pro nelegální imigraci; to zvyšuje i poptávku pro nelegální zprostředkování vstupu do těchto zemí i za cenu rizika, že migranti se mohou stát oběťmi obchodování nebo pašování.

Odpovědnost mezinárodního společenství

4. Vzhledem k povaze a rozsahu obchodování s lidmi se na tento světový problém intenzivně zaměřují i respektované mezinárodní instituce, zejména orgány OSN, EU a dalších regionálních uskupení, i řada velmi aktivních nevládních organizací. V červenci 2002 Úřad Vysokého komisaře pro lidská práva (OHCR)

³ Srov. též: Matti Lehti: „Trafficking in Women and Children in Europe“. HEUNI 2003 (www.heuni.fi)

přijal dokument Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, který představuje základní doporučení a směrnici pro prosazování takových přístupů proti obchodování s lidmi, při kterých bude akcentována ochrana lidských práv obětí obchodování a prevence, včetně poskytování účinné pomoci obětem.

Podle tohoto dokumentu odpovědnost každého státu spočívá zejména v tom, aby:

- se zaměřil na kořeny a bezprostřední příčiny obchodování s lidmi, zejména v souvislosti s ekonomickými podmínkami v dané zemi;
- se zaměřil na prohlubování a harmonizaci legislativy z hlediska zajištění větší úcty k lidským právům a svobodám a z hlediska kriminalizace všech forem obchodování s lidmi a trestního postihu přímých pachatelů i prostředníků;
- zajistil, že právní předpisy i praktická trestní politika budou přitom ve zvýšené míře přihlížet k ochraně žen a dětí;
- zajistil, že obětem obchodování budou poskytnuty informace o možnostech odškodnění a kompenzace za újmu, kterou utrpěly;
- se zaměřil na ochranu obětí, zejména tím, že nebude kriminalizován jejich nedobrovolný vstup do země ani jejich další nedobrovolné aktivity.

Uvedený dokument OHCHR obsahuje řadu dalších principů a doporučení, které se později prosadily při formulování zásadních mezinárodních smluv.

**Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu a
dodatkové Protokoly**

5. V řadě odborných článků a publikací⁴ byla již zevrubně popsána geneze a obsah významné úmluvy OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, která byla slavnostně podepsána na konferenci v Palermu v prosinci 2000 a otevřena k podpisu do 12. 12. 2002 v sídle OSN.

Již od počátku přípravy Úmluvy bylo zřejmé, že problematika nadnárodního organizovaného zločinu je natolik složitá a zločinecké aktivity jsou tak různorodé, že v textu jedné úmluvy nemůže být pamatováno na všechny varianty otázek a problémů, které je třeba řešit. Proto bylo počítáno s tím, že část specifických problémů bude zahrnuta do dodatkových protokolů, které budou tvořit víceméně organickou součást Úmluvy. Stalo se tak Protokolem o prevenci, potlačování a trestání obchodu s lidmi, zvláště se ženami a dětmi (UN Doc. A/55/383, 2. 11. 2000), Protokolem proti pašování přistěhovalců po zemi, moři a letecky (UN Doc. A/55/383, 2. 11. 2000) a Protokolem proti nedovolené výrobě střelných zbraní, jejich částí, komponentů a munice a obchodu s nimi (UN Doc. A/RES/55/255, 8. 6. 2001). Předpokládá se, že dodatkové protokoly, i když jsou podepisovány a ratifikovány signatářskými státy jako samostatné mezinárodní dokumenty, tvoří součást Úmluvy, a musí být proto vykládány v souladu s ní. Základní ustanovení Úmluvy se tedy vztahují i na Dodatkové protokoly, pokud není stanoveno jinak.

Protokol o prevenci, potlačování a trestání obchodu s lidmi, zvláště se ženami a dětmi je považován za nejdůležitější z dodatků rozšiřujících Úmluvu. Je tomu tak proto, že účinné potlačování a prevence obchodu s lidmi vyžaduje jednotný přístup v zemích původu, tranzitu i v zemích cílových, což může nejlépe zajistit smluvní závazek velkého počtu států, které se stanou signatáři tohoto mezinárodního dokumentu. Význam tohoto dodatkového Protokolu podtrhuje také skutečnost,

1. ⁴ Viz např. publikaci IKSP „Organizovaný zločin v České republice III.“ Praha 2004, s. 66 – 81.

že předmětem jeho úpravy je ochrana základních lidských práv. Oběti organizovaného zločinu při obchodování s lidmi jsou mnohdy zcela bezbranné a jsou vystaveny rozsáhlému zneužívání. Pro účely tohoto článku je vhodné citovat následující pasáže z uvedeného Protokolu:

Článek 2

Definice účelu

Účelem tohoto Protokolu je:

- a) *prevence a boj s obchodováním s lidmi se zvláštním zřetelem na ženy a děti;*
- b) *ochranná pomoc obětem takového obchodování s plným ohledem na jejich lidská práva;*
- c) *zahájení spolupráce mezi členskými státy za účelem dosažení těchto cílů.*

Článek 3

Vymezení pojmů

Pro účely tohoto Protokolu:

- a) *„obchodováním s lidmi“ se rozumí najímání, doprava, transfery, ukrývání nebo přijímání osob pod hrozbou nebo za použití síly nebo jiných forem nátlaku, únosem, lstí, podvodem, zneužitím pravomoci nebo situace bezbrannosti, nebo za použití, poskytnutí nebo získání peněz nebo prospěchu k získání souhlasu pro ovládané osoby jinou osobou, za účelem vykořisťování. Vykořisťování zahrnuje minimálně vykořisťování prostitucí jiných nebo jinými formami sexuálního vykořisťování, nucenou práci nebo službami, otroctvím, nebo praktikami podobnými otroctví, nevolnictví nebo odstraňování orgánů;*
- b) *souhlas oběti obchodování s lidmi k úmyslnému vykořisťování uvedenému v odstavci (a) tohoto článku bude neúčinný tam, kde byl použit některý z prostředků uvedených v odstavci (a);*

- c) *najímání, doprava, transfery, ukrývání nebo přijímání dítěte pro účely vykořisťování bude považováno za „obchodování s lidmi“ i v případě, že nebude zahrnovat žádný z prostředků uvedených v odstavci (a);*
- d) *„dítětem“ se rozumí jakákoliv osoba mladší 18 let.*

Článek 5

Trestnost

1. *Každý členský stát přijme taková legislativní a další opatření, kterých bude zapotřebí k zavedení trestných činů spočívajících ve skutcích stanovených v čl. 3 tohoto Protokolu, pokud jsou spáchány mezinárodně.*
2. *Každý členský stát dále přijme taková legislativní a další opatření, kterých bude zapotřebí k zavedení trestných činů:*
 - (a) *na základě základních ustanovení svých právních systémů trestnost pokusu trestného činu stanoveného v souladu s odstavcem 1. tohoto článku;*
 - (b) *účastenství ve formě spolupachatelství na trestném činu stanoveném v souladu s odstavcem 1. tohoto článku;*
 - (c) *organizování nebo řízení jiných osob pro spáchání trestného činu stanoveného v souladu s odstavcem 1. tohoto článku.*

(Pozn.: Překlad textu Protokolu je převzat z publikace IKSP Konvence OSN a další dokumenty organizovaného zločinu, Praha 2001. Překlad není určen jako oficiální text.)

Signatářské státy přejímají závazek kriminalizovat všechny formy obchodování s lidmi, které jsou vymezeny v Protokolu, jejich organizování i účastenství na nich. Podle tohoto Protokolu se postupuje při prevenci, vyšetřování a soudním stíhání v případech, kdy obchodování s lidmi má nadnárodní

povahu a zahrnuje organizovanou zločineckou skupinu, jakož i v případech, kdy je třeba poskytnout ochranu obětem mezinárodního obchodování s lidmi.

České trestní právo nejprve reagovalo tím, že novelou trestního zákona č. 134/2002 Sb. bylo upraveno a rozšířeno znění dosavadního § 246 tr. zák. o obchodování se ženami a název tohoto ustanovení byl změněn na trestný čin obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku. Novelou trestního zákona č. 537/2004 byl posléze dosavadní § 246 zrušen a nahrazen novým ustanovením § 232a tr. zák. o obchodování s lidmi; rozsah ochrany však nepokrývá obchodování s lidmi za účelem všech forem zneužívání, které jsou uvedeny v Protokolu.

Lze proto uvítat novou formulaci trestného činu obchodování s lidmi tak, jak je provedena v návrhu rekodifikace trestního zákona (§ 146 tr. z.); uvádíme plný text navrhovaného nového ustanovení včetně příslušné pasáže z důvodové zprávy k návrhu nového trestního zákona:

Trestné činy proti svobodě

§ 146

Obchodování s lidmi

(1) *Kdo přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydává osobu mladší osmnácti let, aby jí bylo užito*

a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního zneužívání nebo obtěžování,

b) k odběru tkáně nebo orgánu z jeho těla,

c) k otroctví nebo nevolnictví, nebo

d) k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.

(2) *Stejně bude potrestán, kdo jiného (alt. osobu starší osmnácti let) za použití násilí, pohrůžky násilí nebo lsti, anebo zneužívaje jeho (alt. jejího) omylu, tísně*

nebo závislosti přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá, aby ho (alt. jí) bylo užito

- a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního zneužívání nebo obtěžování,
- b) k odběru tkáně nebo orgánu z jeho (alt. jejího) těla,
- c) k otroctví nebo nevolnictví, nebo
- d) k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování.

(3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,

- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 jako člen organizované skupiny,
- b) vydá-li takovým činem jiného v nebezpečí těžké újmy na zdraví nebo smrti,
- c) spáchá-li takový čin v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného značný prospěch, nebo
- d) spáchá-li takový čin v úmyslu, aby jiného bylo užito k prostituci.

(4) Odnětím svobody na osm až patnáct let bude pachatel potrestán,

- a) způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví nebo smrt,
- b) spáchá-li takový čin v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného prospěch velkého rozsahu, nebo
- c) spáchá-li takový čin ve spojení s organizovanou skupinou působící ve více státech.

(5) Příprava je trestná.

Z důvodové zprávy k dílu 1 - Trestné činy proti svobodě (§ 146 až 157)

K § 146:

Zcela novým trestním činem je obchodování s lidmi (§ 146), který vznikl úpravou a rozšířením obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku s přihlédnutím k Rámcovému rozhodnutí Rady Evropské unie ze dne 19. července 2002, č. 2002/629/JVV, o boji proti obchodování s lidmi. Toto rámcové rozhodnutí navazuje na společnou akci Rady č. 97/154/JVV ze dne 24. února 1997, o opatřeních v boji proti obchodování s lidmi a pohlavnímu zneužívání dětí. Obchodování s lidmi je spojeno se závažným porušováním základních lidských práv a lidské důstojnosti a zahrnuje takové kruté praktiky, jako jsou zneužívání a podvádění bezbranných osob, používání násilí, pohrůžek, nátlaku a otroctví spojeného se zadlužením. Rozhodující krok k mezinárodní spolupráci v této oblasti představuje Protokol OSN o prevenci, potírání a trestání obchodu s lidmi, zvláště se ženami a dětmi, kterým se doplňuje Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu.

Nově zaváděná skutková podstata obchodování s lidmi implementuje všechny požadavky těchto mezinárodních dokumentů, přičemž rozlišuje obchodování s dětmi (osobami mladšími osmnácti let - odstavec 1), které je postihováno v každém případě, i když nebylo použito násilí, pohrůžky násilí nebo lsti, ani zneužití omylu, tísně nebo závislosti, neboť děti jsou bezbrannější než dospělí, a proto hrozí u nich větší nebezpečí, že se stanou obětí obchodu s lidmi, a obchodování s osobami staršími osmnácti let, u nichž se trestní postih váže právě na násilí, pohrůžky násilí nebo lsti, anebo zneužití omylu, tísně nebo závislosti. Nové znění, již s ohledem na shora uvedené mezinárodní dokumenty, není formulováno jen pokud jde o přeshraniční obchodování (z ciziny do ciziny), ale zcela obecně, a proto se vztahuje i na vnitrostátní obchodování s lidmi. Tím toto ustanovení reaguje na situaci, že i Česká republika se v rámci organizovaného

zločinu stává zemí určenou pro obchodování s lidmi. Nová skutková podstata postihuje pouze obchod s lidmi za účelem jejich vykořisťování v ní uvedenými formami, nikoli samotné vykořisťování, které je postižitelné podle obecných ustanovení.

Okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby u obchodování s lidmi jsou stanoveny tak, aby byly přísněji postiženy především případy užití lidí, s nimiž je obchodováno pro prostituci, což je klasický případ obchodování především se ženami a dětmi, také případy organizování obchodu s lidmi ze strany organizovaného zločinu, dále způsobení nebezpečí těžké újmy na zdraví nebo smrti, příp. způsobení takového následku, snaha získat značný prospěch nebo prospěch velkého rozsahu.

Uvedený Protokol rovněž vybízí signatářské státy k rozsáhlým preventivním opatřením i k pomoci obětem obchodování s lidmi. Jde např. o preventivní opatření v oblasti působnosti cizinecké policie při kontrole cestovních dokladů na mezinárodních hranicích, při zjišťování a dokumentování metod používaných organizovanými zločineckými skupinami při obchodování s lidmi včetně přepravy obětí, tras a spojení mezi jednotlivci a skupinami zabývajícími se obchodováním s lidmi aj.

Pomoc obětem obchodování s lidmi má být směřována tak, aby jim byla všemožně ulehčena jejich situace zcela praktickými kroky, např. zajištěním poradenství a poskytováním informací ohledně zákonných práv obětí obchodování, zajištěním vhodného ubytování pro ně, provedením opatření k fyzickému, psychickému a sociálnímu zotavení obětí obchodu s lidmi, a to ve vhodných případech i ve spolupráci s nevládními organizacemi aj. (čl. 6).

Velmi důležitá jsou opatření k usnadnění repatriace obětí obchodování s lidmi do domovské země, nebo při přihlédnutí

k humanitárním důvodům i usnadnění možnosti získat oprávnění k dočasnému nebo trvalému pobytu v zemi, do které se oběť obchodování dostala.

V duchu těchto pasáží Protokolu připravilo Ministerstvo vnitra ČR model komplexní pomoci a ochrany obětem obchodování s lidmi za účelem jejich sexuálního vykořisťování.

V této souvislosti je vhodné poukázat i na stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu v ČR (sp. zn. Tpjn 310/2001 ze dne 17. 4. 2003), které se týká otázky, zda zahájení řízení o udělení azylu má vliv na rozhodování o vyhošťovací vazbě.

Protokol proti pašování přistěhovalců po zemi, po moři a letecky orientuje celé mezinárodní společenství na problematiku nelegální migrace, která je mnohdy úzce spojena s obchodováním s lidmi.

Pašováním migrantů podle tohoto Protokolu (čl. 3) se rozumí „zprostředkování nedovoleného vstupu osoby do státu, smluvní strany, jehož není osoba občanem, ani tam nemá trvalý pobyt, za účelem přímého nebo nepřímého získání finančního nebo jiného hmotného prospěchu“. Nedovolený vstup znamená překročení hranic bez splnění nezbytných požadavků pro zákonný vstup do přijímacího státu.

Rovněž tento Protokol pouze věcně doplňuje základní Úmluvu proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, a proto se v čl. 4 uvádí, že ustanovení Protokolu se použijí na trestné činy nadnárodní povahy zahrnující organizovanou zločineckou skupinu.

Protokol v čl. 5 výslovně stanoví, že nelegální přistěhovalci nebudou trestně stíháni z důvodu, že se stali předmětem pašování přistěhovalců ve shora uvedeném vymezení. Na druhé straně signatářským státům se ukládá trestně stíhat úmyslná jednání spáchaná za účelem získání finančního nebo jiné materiální výhody pašováním přistěhovalců. Rovněž musí být trestně stíháno umožňování pašování, např. vyrobením falešného

cestovního dokladu nebo dokladu totožnosti, nebo jakékoliv nezákonné postupy vedoucí k tomu, že osoby, které nejsou občany dotčeného státu nebo v něm nemají trvalý pobyt, v tomto státu zůstávají.

Specifická opatření technického a bezpečnostního charakteru se týkají pašování migrantů na lodích (čl. 7-9) a při kontrole na letištích, např. oprávnění či povinnost přepravních společností předem ověřovat, zda všichni cestující mají cestovní doklady (víza aj.) požadované pro vstup do cílového státu (čl. 11 odst. 4), povinnost zajistit bezpečnost a pravost cestovních dokladů a dokladů totožnosti (čl. 12-13) aj.

Opatření Evropské unie

6. Pro opatření na úrovni EU se stalo důležitým východiskem přijetí Rámcového rozhodnutí k boji proti obchodování s lidmi ze dne 19. července 2002, jehož cílem je aproximace trestního práva členských států, a dále Směrnice o dočasném povolení k pobytu pro oběti obchodování, které spolupracují s úřady a vzhledem k navazující problematice rovněž Rámcového rozhodnutí z 22. prosince 2003 o boji proti sexuálnímu vykořisťování dětí a dětské pornografii.

Ve dnech 18. - 20. září 2002 se uskutečnila za široké účasti zástupců oficiálních orgánů a institucí ze všech členských i kandidátských zemí EU i mnoha nevládních organizací Evropská konference o prevenci a boji proti obchodování s lidmi - globální výzva pro 21. století. Na konferenci byla přijata jako hlavní výstup z jednání Bruselská deklarace o prevenci a boji proti obchodování s lidmi. Evropská komise následně vyhlásila svůj záměr využít Bruselskou deklaraci jako východisko pro svou další práci a 8. května 2003 přijala Rada EU své Závěry k Bruselské deklaraci.⁵ Také Evropský parlament odkazuje na Bruselskou deklaraci v řadě dokumentů.

⁵ Úřední věstník EU, řada C 137, 12. 6. 2003, s. 1.

Cílem Deklarace je posílit rozvoj evropské a mezinárodní spolupráce, konkrétních opatření, standardů a zavedených postupů a mechanismů. Proto byla založena Expertní skupina pro obchodování s lidmi jako poradní orgán pro přípravu konkrétních návrhů k této problematice na evropské úrovni. Expertní skupina složená z nezávislých odborníků přímo nezastupujících jednotlivé státy již připravila svou obsáhlou Zprávu o obchodování s lidmi, ve které velmi podrobně a důkladně rozebírá jednotlivé aspekty obchodování s lidmi a k tomu připojuje svá kvalifikovaná doporučení a návrhy.⁶

Pokud jde o strategie orgánů činných v trestním řízení, Expertní skupina považuje za potřebné orientovat se na evropské úrovni zejména na tato opatření:

„- Nezbytné organizační a strukturální změny, jakož i přiměřené vzdělání a výcvik určených pracovníků, by měly zajistit potřebnou specializaci orgánů činných v trestním řízení. V tomto procesu by měl klíčovou roli sehrát CEPOL. Je třeba zavést nové typy specializace, nové pracovní metody s novými partnery - jako jsou organizace zabývající se kontrolou pracovních podmínek a finančním vyšetřováním v souvislosti s nezákonnou prací - k vyhledání případů nucených prací v jiných sektorech, než je sexuální průmysl.

- Specializace a výcvik by měly brát zvláštní ohled na potřeby dětí, na které je třeba nahlížet jako na zvláštní kategorii a věnovat jim zvláštní pozornost.

- Boj proti obchodování s lidmi musí být jasně označen za prioritu orgánů činných v trestním řízení, kterému je třeba věnovat příslušné lidské a finanční zdroje. Vymezená procentuální složka dostupných zdrojů by měla být opakovaně vyčleňována na boj s obchodováním s lidmi. U nižších složek policie je třeba příslušníky motivovat k zájmu o případy obchodování s lidmi.

⁶ Plný text této Zprávy o obchodování s lidmi je v českém překladu zařazen do edičního plánu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci pro rok 2006.

- Dále je třeba rozvíjet proaktivní vyšetřovací techniky, které vycházejí ze zpravodajských informací a nespolehlají pouze na výpovědi svědků. Na druhé straně přístup vycházející ze zpravodajských informací by neměl být zástěrkou pro zanedbání povinnosti chránit obchodované osoby a pomáhat jim.

- V současné době není Europol efektivně využíván. Znamená to, že je zde nedostatek v oblasti výměny informací, vytváření a fungování společných vyšetřovacích týmů a v možnosti, aby orgány činné v trestním řízení využívaly informací shromážděných v jiných členských státech. Tento nedostatek je třeba řešit. Vedle toho je potřeba, aby Europol i členské státy byly přiměřeně personálně i finančně zajištěny."

Problematika shromažďování a vyhodnocování údajů o obchodování s lidmi

7. Systematická dokumentace kvantitativních a kvalitativních dat může poskytnout nejen zajímavou informaci pro utváření politiky, ale může být východiskem i pro teoretické formulace. Znalost aktuálních dat o zemích původu, tranzitních a cílových zemích a znalost hlavních tras může být využita při spolupráci mezi aktéry na poli prevence, pomoci obětem a trestního práva. Může pomoci při sledování účinku jednotlivých akcí. Pečlivě sbíraná a analyzovaná národní a regionální data mohou být užitečná pro vytvoření regionální spolupráce v boji proti obchodování s lidmi. Kromě toho mají značný význam i obecné poznatky, z nichž lze usuzovat na možná budoucí jednání pachatelů.

Za období od roku 1995 do současnosti zaznamenali v IOM 300 nových publikací, které se týkaly obchodování s lidmi. V Evropě jich bylo vydáno 44 %, v oblasti Asie a Pacifiku 35 %, v Africe 13 %, v Americe 7 %, na Středním východě 1 %. Databáze CT (Counter-Trafficking) zahrnuje 50 zdrojů dat ze

zemí původu a 78 zdrojů z cílových zemí. Jde o kvalitativní i kvantitativní údaje zaměřené na legislativu, pomoc obětem a trasy, kterými vedou obchodní cesty. Některá z existujících dat mají charakter globální informace.

Podle badatelů, kteří shromáždili a analyzovali výsledky výzkumů týkající se obchodování s lidmi ze všech 25 členských států Evropské unie (Andrea Di Nicola z Univerzity v Trentu a Andrea Caudur z Univerzity Del Sacro Gloire)) je spolehlivost dat:

- o z 24 % vysoká - Belgie, Německo, Itálie, Španělsko, Švédsko, Nizozemsko,
- o z 24 % střední - Rakousko, Česká republika, Francie, Řecko, Litva, Polsko,
- o z 52 % nízká - Kypr, Dánsko, Estonsko, Finsko, Maďarsko, Lotyšsko, Lucembursko, Malta, Portugalsko, Slovensko, Slovinsko, Velká Británie.

Jedenáct členských států EU, jejichž data byla shledána jako spolehlivější, bylo požádáno o pokus odhadnout počty obětí v letech 2000, 2001, 2002, 2003. Šlo o Rakousko, Belgii, Českou republiku, Francii, Německo, Itálii, Litvu, Polsko, Španělsko, Švédsko, Nizozemsko.

Na základě existujících dat lze odhadnout, kolik zemí je postiženo obchodováním s lidmi. Podle databáze CT (Country-Trafficking), kterou eviduje IOM, vyhledalo od roku 1999 do srpna 2005 pomoc 6 921 000 obětí.

Tabulka 1

Oběti obchodování s lidmi, které vyhledaly pomoc - v letech 1999-2005 (do srpna, v tisících)

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Celkem
30	616	834	1136	1147	1678	1480	6921

Pramen: IOM

Obecně platí, že oběti se rekrutují z chudých nebo politicky či ekonomicky nestabilních zemí, jsou transportovány přes tranzitní země a vykořisťovány ve většině rozvinutých zemí.

V podrobnějších přehledech IOM, ve kterých je sledována národnost obchodovaných osob, je uvedeno celkem 64 národností. Nejčastěji jsou zmiňováni občané Moldávie (1459 tisíc), Ukrajiny (1068), Rumunska (1061), Mali (648), Ghany (518), Běloruska (514), Bulharska (387), Uzbekistánu (238), Kolumbie (199), Kyrgyzstánu (144), Albánie (123). Dosti sporadicky se mezi obchodovanými vyskytli příslušníci 36 národností. Mezi nimi na nejnižších příčkách Češi (2 tisíce) a Slováci (3 tisíce).

O něco větší počet osob je do České republiky pašován, ale ani v tomto směru nepatříme z celosvětového hlediska k významným státům, které by byly migrací zasaženy. Do České republiky bylo pašováno 21 000 osob, což je přibližně stejně jako do Černé Hory (20 000), Řecka (26 000), Francie (28 000), Belgie (16 000), Maďarska (15 000).

Podle IOM bylo z hlediska pohlaví obchodováno z celkového počtu obětí za období 1999-2005 téměř 6 000 000 žen a 1 000 000 mužů.

Podrobnější údaje OSN zahrnují nejen muže a ženy, ale i děti, dívky a chlapce. Podle srovnávací analýzy, do které bylo zahrnuto 161 zemí, bylo v posledních letech mezi oběťmi obchodování s lidmi 54 % žen, 2 % mužů, 24 % dětí, 17 % dívek, 3 % chlapců .

Statistika IOM uvádí i četnost různých metod „náboru“. Nejčastěji byl využit osobní kontakt (50 %). Novinový inzerát se využil v 5 %, prodej členy rodiny ve 3,5 %. Prostředky jako internetový nebo televizní inzerát a únos byly použity v méně než 0,5 % případů. V 1,5 % byly použity jiné, nespecifikované prostředky a ve 40 % nebylo zjištěno, co se použilo. Podle statistiky IOM šlo v cílové zemi většinou o sexuální vykořisťování.

Tabulka 2**Typ vykořisťování v cílové zemi (%)**

Sexuální vykořisťování	83,38
Nucené práce	12,41
Zároveň: sexuální vykořisťování a nucené práce	1,56
Drobná kriminalita	0,97
Zároveň: nucené práce a drobná kriminalita	0,62
Jiné	1,62
Celkem	100

Pramen: statistika IOM

Mírně odlišný údaj uvádí statistika OSN, podle které z obětí obchodování s lidmi je obchodováno 77 % pro sexuální vykořisťování a 23 % pro nucené práce. Oběťmi obchodování za účelem sexuálního vykořisťování jsou v naprosté většině ženy. Muži jsou zase nejčastěji obchodováni za účelem nucených prací. Toto číslo se v poslední době zřejmě zvyšuje. Je zde vysoká latence, navíc v mnoha zemích je legislativní úprava obchodování s lidmi omezena pouze na sexuální vykořisťování a nucené práce vůbec nezahrnuje. V důsledku toho se nemohou objevit ani ve statistikách.

Některé metodologické problémy

8. U nových forem kriminality, k nimž nelegální obchodování s lidmi nesporně patří, se obtížně aplikuje většina tradičních výzkumných metod. K tomu, aby bylo možné srovnávat data, chybí dostatečná kvantita přesně zaměřených a spolehlivých výzkumů. Datová základna je neúplná. Výsledkové soubory existují jen v některých zemích. Existující výzkumy zahrnují jen část problematiky. Výzkumy se orientují pouze na obchodování se ženami a dětmi a na obchodování za účelem sexuálního

vykořisťování. Nezahrnují problematiku obchodování s muži a aspekt nucené práce. Výzkumy jsou většinou zaměřeny na stranu „dodavatele“, na zdroje, případně na tranzitní země. Téměř vůbec se nezabývají „poptávkou“ v zemích cílových. V mnoha zemích jsou směřovány údaje o pašování, obchodování s lidmi a nelegální migraci.

Data o obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování jsou vzácná a nespolehlivá také z toho důvodu, že se zabýváme skrytou částí populace. Oběti obchodování se většinou rekrutují z méně rozvinutých zemí. Zvláště ženy z těchto zemí mají tendenci ohlašovat násilí méně často než ženy ve vyspělých zemích. Oběti obchodování nejsou ochotné vypovídat. Mají strach z odplaty ze strany obchodujících nebo z nucené deportace ze strany orgánů cílových zemí. Většina nelegálního obchodování tak zůstane nepovšimnuta.

Pokud výzkumná data existují, nemají v mnoha případech dostatečnou kvalitu. Oficiální statistiky o registrované kriminalitě obsahují velice zkreslené údaje. Vypovídají spíše o kvalitě působení orgánů činných v trestním řízení. Spolehlivější data poskytují viktimizační výzkumy, ve kterých lidé vyjadřují vlastní zkušenost s ohrožením kriminalitou za určité období. Příkladem mohou být „Mezinárodní výzkum obětí kriminality“ (ICVS) a „Mezinárodní výzkum násilí proti ženám“ (IVAWS). Výzkumy obětí kriminality mohou sice přinést lepší porozumění úrovni kriminality, ale nemohou být využity při shromažďování údajů o obchodování s lidmi. To se týká příliš malého vzorku populace a v široce koncipovaných výzkumech, které zahrnují ty formy kriminality, které ohrožují veškeré obyvatelstvo nebo alespoň jeho převážnou část, by se naprosté většiny lidí vůbec netýkaly.

Nejsou použity vhodné kvalifikace a jsou značné rozdíly v měřitelných jednotkách. Problémem je malá spolehlivost dat. Výsledky, které máme k dispozici, jsou často založeny na odhadech úrovně obchodování, obvykle není k dispozici žádné

vysvětlení, jak byly vypočítány. Odhady se často naprosto liší od reálné situace. Neustále jsou připomínány rozdíly mezi odhady a konkrétními poznanými případy.

Jeden z hlavních problémů srovnávacích analýz je nedostatek specifické legislativy, týkající se obchodování s lidmi. V důsledku toho neexistují oficiální trestně právní statistiky o počtech stíhaných a trestaných osob. I v zemích, kde je legislativa týkající se obchodování s lidmi k dispozici, se mohou právní definice vyskytovat v různých variantách.. Oficiální statistiky tak mohou zahrnovat jen některé typy nelegálního obchodování. V řadě zemí je do oblasti obchodování s lidmi zahrnuto pouze sexuální vykořisťování a nikoli nucené práce. Důsledkem je že počet obětí obchodování s lidmi za účelem nucených prací není vůbec registrován a řada humanitárních organizací poskytuje služby pouze pro oblast sexuálního vykořisťování. Dalším, všeobecně známým nedostatkem je to, že oficiální statistiky nezobrazují skutečnou úroveň kriminality, ale spíše podávají informaci o efektivnosti působení právního systému. Příkladem jsou známá zkreslení údajů o násilí na ženách.

Data jsou obtížně srovnatelná také proto, že vycházejí z nepřesných definic. Do roku 2000 neexistovala definice, která by se setkala se všeobecným souhlasem. Po přijetí zmíněného Protokolu o prevenci, potlačování a trestání obchodu s lidmi, zvláště se ženami a dětmi, se situace výrazně zlepšila, protože mezinárodní společenství tak poprvé přijalo a odsouhlasilo definici obchodování s lidmi. Navíc několik zemí již reformovalo svoji legislativu tak, aby byla v souladu s touto definicí. I přes tato opatření se definice stále modifikuje a výzkumy, zprávy i statistiky v jednotlivých zemích nemají jednotné východisko. V některých zemích není definičně rozlišeno „obchodování s lidmi“ a „pašování migrantů“. Tento nedostatek se pak projeví v legislativě a následně i v oficiálních statistikách. Tím, že jsou v některých zemích tyto

jevy rozlišeny a v jiných nerozlišeny, dochází ke hrubým zkreslením a data jsou nesrovnatelná. Kromě toho může policie některé případy, kdy jde o obchodování s lidmi, považovat za pašování, protože pašování je lépe prokazatelné.

Ke slabinám patří také to, že data mají dosud převážně popisný charakter. Výzkum je téměř výhradně zaměřen na shromažďování dat. Malá pozornost je věnována boji proti obchodování s lidmi. Výzkumy jsou většinou realizovány na malých nereprezentativních vzorcích. Studie popisují legislativu a vyjmenovávají politická opatření. Chybí podrobná a nezávislá hodnocení těchto opatření. Výsledky jsou v mnoha případech účelově použity k obhajobě zjevných účelů.

Základní metodologické problémy lze shrnout následujícím způsobem:

- komplikovanost a šíře vymezení trestného činu obchodování s lidmi,
- obtížná mezinárodní spolupráce v důsledku nejednotného definování,
- malá spolupráce obětí,
- zneužívání možnosti poskytnutí azylu obchodníky (pachatelé),
- zkreslené policejní statistiky.

Jak postupovat, abychom získali spolehlivější a zároveň srovnatelná data

9. K tomu, abychom získali jasnější obraz a mohli lépe uplatnit efektivnější strategie různých opatření a zdokonalování prevence a pomoci obětem, musíme nutně zlepšit dosavadní systém shromažďování dat a najít nové výzkumné nástroje. Vzhledem k tomu, že obchodování s lidmi je svojí povahou nadnárodní zločin, je nezbytné vytvořit novou výzkumnou agendu a dát prioritu výzkumně zanedbaným územím. Zejména v rozvíjejících se zemích by měly být vytvářeny kvalitní výzkumné základny. Podpořeny by měly být výzkumné programy zabývající se výzkumem zanedbávaných jednotlivců a

obchodních trhů (Afrika, Střední východ, Jižní Amerika). Evropské instituce by měly vytvořit mechanismy shromažďování dat na úrovni všech 25 členských států. Shromažďování dat by se ve všech členských státech Evropské unie mělo především zaměřit na získání dat a datových souborů o postupech při obchodování se ženami a dětmi za účelem sexuálního vykořisťování, se zvláštním zřetelem na oběti, zejména, pokud jsou oběťmi děti. Měl by se vyvinout průvodce po datových souborech a systém uchovávání, který by byl schopen poskytnout homogenní a mezinárodně srovnatelné informace. Odhady latentní kriminality o nelegálním obchodování s lidmi mohou být informativně odvozeny ze zpráv jednotlivých zemí o celkovém rozvoji.

Pokud se týká obsahového zaměření, mělo by být vymezeno, co má být sledováno, a stanoveny výzkumné priority. Měli bychom se rovněž vyhnout duplicitám. Je nezbytné rozlišit „obchodování s lidmi“ od „pašování migrantů“. Neměli bychom se rozptylovat dalším zpřesňováním definice. To je nikdy nekončící proces, který znehodnocuje předchozí výsledky, které pak nelze porovnávat s výsledky pozdějšími, protože ty vycházely z jiného definičního rámce. Na základě minulých úspěšných výzkumných pokusů bychom měli porovnat cesty k získávání dat a povahu trestného činu obchodování s lidmi. Měla by se provést identifikace mezer v datech. Specificky zaměřené studie by se mohly provádět mezi ženami z rozvojových zemí, které se vrátily z ciziny. Výzkumy by se měly více zaměřit na analýzu „poptávky“ ze strany cílových zemí. Měla by být věnována pozornost i výzkumu zákazníků. Měl by se více zkoumat kontakt obchodníků se zkorumpovanými úředníky.

Shromažďování statistických dat nevede k hlubší znalosti jevu. Můžeme tak zjistit rozsah obchodování s lidmi, trendy ve výskytu, charakteristiku případů, případně efektivitu opatření. Musíme však uplatnit spolehlivější metody. K porozumění se dostaneme spíše prostřednictvím analýzy

zločineckých sítí. V tomto směru lze analyzovat náboráře, dopravce, provozovatele, zákazníky. Měli bychom využít extrapolaci rizik, kterou bychom odvodili z dalších známých rizikových faktorů. K tomu by nám pomohlo vytvoření „indexu rizikových faktorů“ - například korupce, organizovaného zločinu, nezaměstnanosti, genderových hledisek, věku, výše příjmů, viktimizace. Dále je možné využít analýzu známých případů k zobecnění. Případové studie se mohou týkat: obětí, pachatelů, poskytovatelů služeb, tras a způsobu přepravy, způsobu najímání.

Můžeme také vytvořit model obchodování s lidmi tak, že jej odvodíme od obecného modelu podnikání v jakémkoliv oboru. V souvislosti s tím lze rovněž analyzovat, jak tento model reaguje na známé a měřitelné tlaky a jak může reagovat na změny těchto vnějších okolností. Mnohem větší pozornost by měla být věnována základnímu výzkumu. Zprávy by měly mnohem více obsahovat hodnocení politik a programů.

Problematika obchodování s lidmi v České republice

10. Problém obchodování s lidmi se nevyhnul ani České republice. V minulosti, tj. do devadesátých let 20. století, sice bylo obchodování se ženami trestným činem podle § 246 trestního zákona v návaznosti na mezinárodní závazky, ale trestné činy tohoto druhu se jen málokdy objevily před československými soudy. V průběhu hlubokých společenských, ekonomických a politických přeměn během devadesátých let se ale změnila i podoba a struktura trestné činnosti. Objevily se, resp. se v našem prostředí rozšířily nové druhy trestných činů, jejichž pachatelé těžili z nových podmínek. Mezi nimi i fenomén obchodování s lidmi.

Živnou půdou pro jeho šíření byly samozřejmě obecné rizikové faktory stimulující jeho výskyt a šíření ve světě, spolu s okolnostmi spojenými s naším prostředím. I v našich podmínkách jsme zaznamenali nárůst poptávky po sexuálních

službách, zejména po levných sexuálních službách, vedoucí mj. k „sexuální turistice“ směřující především do příhraničních oblastí a velkých měst. Kromě poptávky po sexuálních službách se také v našem prostředí objevila poptávka po levné pracovní síle, která je „flexibilní“ a snadno k dispozici. Platí, že kde existuje poptávka, objeví se dříve či později také nabídka. Nabídka pocházela jak z „domácích“ zdrojů, pokud jde o sexuální služby, tak ze zahraničí a směřovala nejen na naše území, ale také přes ně do dalších zemí. Česká republika se díky své výhodné geografické poloze stala poměrně rychle územím, přes něž vedly trasy nelegální migrace, zdrojovou, tranzitní, ale i cílovou zemí obchodování se ženami a částečně také cílovou zemí pro přísun levné pracovní síly. Statistiky vypovídají o rozšíření tohoto jevu jen částečně, jak vyplývá z výše uvedené kritické analýzy. Následující tabulky proto mohou složit jen jako pomocný ukazatel (s tím, že do přijetí novely trestního zákona v říjnu roku 2004 se případy obchodování s lidmi v ČR týkaly vždy pouze obchodování pro sexuální účely).

Tabulka 3

Počet zjištěných trestných činů obchodování s lidmi pro sexuální účely podle § 246 trestního zákona

Rok	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Zjištěné trestné činy	34	23	13	27	15	10	13
Objasněné trestné činy	34	22	13	25	10	9	12
Počet stíhaných a vyšetřovaných osob	49	38	21	26	12	19	30

Tabulka 4

Počet obětí obchodování s lidmi pro sexuální účely registrovaných Policií ČR

Rok	2003	2004
Oběti - ženy	2	3
Oběti - muži	1	0
Oběti - skupiny	8	10
Počet osob ve skupinách	50	69
Celkem	53	72

Tabulka 5

Počet pravomocně odsouzených pachatelů a uložených trestů za obchodování s lidmi pro sexuální účely

Pramen : ⁷

Rok	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Počet odsouzených	5	25	16	15	20	5	12
Nepodmíněný trest od 1 do 5 let	3	17	6	7	5	1	3
Podmíněný trest	2	8	10	8	15	4	9

Kvůli vysoké latenci kriminálního chování spojeného s tímto trestným činem můžeme také jen odhadovat stupeň zapojení organizovaného zločinu. Nicméně výzkum provedený v České republice jako součást Globálního programu OSN proti

⁷ Statistika Policie ČR, Statistika Ministerstva spravedlnosti ČR

obchodování s lidmi ukázal, že organizovaný zločin je do obchodu s lidmi zapojen zcela nepochybně. Zkušenosti Policie ČR a poznatky justičních orgánů ukazují, že i když v této oblasti existují a fungují i malé skupiny pachatelů, podstatně důležitější role při obchodování s lidmi připadá větším skupinám, propojeným do mezinárodních sítí.⁸

Ve srovnání s obchodováním se ženami pro sexuální účely je výskyt obchodování s lidmi pro jiné účely v ČR specifický a pravděpodobně v menším měřítku. Hlavním problémem je otázka obchodování pro účely nucené práce. Na tento problém se zaměřily i dvě výzkumné sondy, provedené v ČR nevládní organizací IOM⁹ a agenturou Intermundia¹⁰.

Obchodování s lidmi pro účely nucené práce můžeme v našich podmínkách považovat za extrémní formu vykořisťování pracovní síly přicházející ze zahraničí. Někteří ekonomičtí migranti musí podstupovat tvrdé zacházení ze strany zaměstnavatelů, zahrnující porušování pracovních smluv či práci bez uzavřené smlouvy, velmi nízkou nebo pozdě vyplácenou mzdu, nedostatek času pro odpočinek a v některých případech i verbální či fyzické násilí. Týká se to i českých zaměstnavatelů, ale existují signály o podobném nebo ještě horším zacházení ze strany asijských zaměstnavatelů vůči jejich krajanům. Problém je, že někteří ekonomičtí migranti hledající práci jsou nuceni akceptovat špatné pracovní podmínky vzhledem k nutnosti zajistit obživu nejen pro sebe, ale i pro své rodiny v domovských zemích.

Z této situace ovšem těží nejen zaměstnavatelé, ale stejným způsobem i zprostředkovatelé/organizátoři, kteří pro své krajany zařizují pracovní příležitosti, organizují jejich „přísun“ a inkasují za to podstatné částky ve formě poplatků.

⁸ Trávníčková, I. a kol.: Obchodování s lidmi z pohledu České republiky. IKSP, Praha 2004.

⁹ Černík, J. a kol.: Pilotní výzkum prostředí obchodu s lidmi na území ČR. IOM, Praha 2005, viz www.mvcr.cz.

¹⁰ Topinka, D.: Výzkum obchodu s lidmi především za účelem nucené práce. Intermundia, Havířov 2005, viz www.mvcr.cz.

Vztah mezi pracovníkem a zprostředkovatelem může zahrnovat i další povinnosti či závazky vyžadované od pracovníka.

Hovořit v těchto případech o nucené práci ovšem znamená vzít v úvahu i to, že se mnozí tito pracovníci pokládají za svobodné – donucení ke strpění diskriminujících podmínek vyplývá v první řadě z jejich objektivní ekonomické situace, zneužívané zprostředkovateli a zaměstnavateli. Nucená práce zahrnující omezení svobody pohybu je v našich podmínkách zřejmě spíše výjimečným jevem, ale výrazně nerovný vztah mezi znevýhodněným pracovníkem na jedné straně a zaměstnavatelem a zprostředkovatelem na straně druhé nesporně existuje.

Podezřelé signály o existenci nelegálních adopcí, nucení k trestné činnosti nebo žebrotě, obchodování s lidskými orgány byly registrovány spíše sporadicky; neznamená to, že existenci těchto jevů můžeme vyloučit, ale jejich výskyt v ČR je zatím zřejmě spíše výjimečný.

Opatření přijatá proti těmto jevům v ČR jsou legislativní, koncepční i preventivní. V září roku 2003 přijala vláda ČR svým usnesením č. 849/2003 Národní strategii boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování. Úkoly obsažené v tomto koncepčním dokumentu směřují jak k lepší informovanosti potenciálních obětí o hrozících nebezpečích, tak ke zlepšení práce orgánů činných v trestním řízení. Na odhalování a vyšetřování případů obchodu s lidmi se zaměřuje specializovaná policejní složka, která je součástí Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu. Významnou součástí této Strategie je ale také Model podpory a ochrany obětí obchodu s lidmi, který byl pilotně ověřován od roku 2003 a od roku 2004 je financován z prostředků určených na prevenci kriminality. Problematika obchodu s lidmi byla zařazena mezi priority Strategie prevence kriminality na léta 2004–2007 schválené usnesením vlády ČR č. 393/2004.

Mezinárodní konference ISPAC a její závěry

11. Do jaké míry odpovídá postup a opatření přijímaná ČR proti obchodování s lidmi současným mezinárodním standardům, lze posoudit na základě srovnání se závěry a doporučeními přijatými na zasedání Mezinárodního vědeckého a odborného poradního výboru OSN (International Scientific and Professional Advisory Council - ISPAC). ISPAC, jehož kolektivním členem je také Institut pro kriminologii a sociální prevenci, funguje jako odborný poradní orgán Programu OSN pro prevenci kriminality a trestní justici a schází se každoročně v italském Courmayeuru. Jeho poslední zasedání ve dnech 2.-4. 12. 2005 se věnovalo právě problému sledování a vyhodnocování obchodování s lidmi a možnostem, jak tomuto jevu čelit.

Konference ISPAC se tématicky zaměřila na tři hlavní okruhy: definiční problémy obchodování s lidmi, problematiku sledování a vyhodnocování různých aspektů obchodování s lidmi a konečně způsob sběru statistických údajů a charakter statistik mapujících tento jev.

Ve vztahu k různým definicím obchodování s lidmi se účastníci konference shodli na tom, že mezinárodní společenství má v současné době k dispozici definici, na níž došlo k širší mezinárodní shodě, a sice definici obsaženou v Protokolu o prevenci, potlačování a trestání obchodu s lidmi, který je přílohou Úmluvy OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu. Tato definice by měla být respektována jako základ společného postupu a konference vyzvala k urychlení procesu ratifikace a implementace Úmluvy OSN a doprovodných protokolů v zemích, kde dosud tento proces neproběhl, což se týká i České republiky.

Pokud jde o sledování a vyhodnocování různých aspektů obchodování, konference konstatovala, že komplexní povaha tohoto jevu vyžaduje, aby bylo bráno v úvahu celé široké spektrum souvisejících faktorů a v závislosti na tom využíváno více adekvátních metod sledování a vyhodnocování.

Mnohotvárnost fenoménu obchodování činí shodu na metodách sledování sice obtížnou, ale dosažitelnou.

Dochází-li ke shodě o použití společné definice obchodování s lidmi, mělo by to usnadnit i shodu o sběru dat. V současné době je sběr údajů o obchodování s lidmi fragmentovaný, protože na regionální, národní i mezinárodní úrovni se ke sběru dat přistupuje z různých perspektiv. Rozdíly jsou natolik značné, že dojít ke společným výsledkům na základě existujících či vytvářených databází je více než problematické. Je potřebné nalézt shodu jak o způsobech a metodách sběru dat, tak o analytických nástrojích.

V referátech a diskusi na konferenci byly vzneseny následující hlavní problémové okruhy:

- Jaká je odpověď trestní justice (od vyšetřování po odsouzení) na fenomén obchodování s lidmi.
- Kolik je vlastně obětí obchodování a kdo jsou tyto oběti.
- Kolik je pachatelů - individuálních i organizovaných - a odkud se rekrutují.
- Jaké jsou trasy obchodování a kde jsou hlavní zdrojové, tranzitní a cílové země.
- Které demografické a politické faktory především ovlivňují obchodování s lidmi.
- Jaké jsou hlavní cíle obchodování (např. pro sexuální, vojenské, pracovní účely atd.).
- Jaké je propojení obchodování s lidmi s jinými druhy kriminality.
- Jaký vliv mají na obchodování s lidmi různé typy kontrolních, ochranných a preventivních opatření.
- Jak jsou produkovány a jak velké jsou zisky obchodníků s lidmi.
- Jakou roli může hrát výzkum pro pochopení, objasnění a kontrolu tohoto jevu.

V odpovědi na tyto otázky a problémy se účastníci konference, mezi nimiž byli představitelé mezinárodních organizací jako

OSN, EU, RE i organizací nevládních (IOM, Mezinárodní organizace práce), justičních orgánů, státní správy i výzkumu, shodli na následujících závěrech a doporučeních, které budou předloženy příslušným orgánům OSN :

- Všechny státy by měly kriminalizovat obchodování s lidmi v souladu s Protokolem o prevenci, potlačování a trestání obchodu s lidmi.
- Každý stát by měl vytvořit centrum sběru a šíření informací o obchodování s lidmi na svém území. Tento sběr by pak měl být rozšířen i na regionální úroveň.
- Informace by měly být získávány z většího množství zdrojů zahrnujících údaje vládních orgánů, nevládních organizací a dalších institucí a zachycujících charakteristiky obětí i pachatelů obchodování. U pachatelů by měli být sledováni jednotlivci i zapojení pachatelů do organizovaných struktur. Informace by se měly týkat i způsobu páčání tohoto trestného činu.
- Obchodování s lidmi by mělo být analyzováno na regionální i globální úrovni na základě komparativní analýzy.
- Sběr informací by se měl týkat také příčinných faktorů obchodování s lidmi ve vztahu k obětem i pachatelům (kulturních, sociálních, ekonomických, o migračních politik, úrovně práce orgánů činných v trestním řízení atd.).
- Sběr informací by měl zahrnovat vztah mezi obchodováním s lidmi a jinými formami kriminality (např. korupce, pašování, obchodování s drogami, padělání dokladů, praní peněz atd.).
- Všechny způsoby sběru dat a jejich vyhodnocování musí být transparentní. Tato transparentnost je zvláště důležitá při zpracování odhadů a projekcí.
- K naplnění uvedených doporučení je třeba vytvářet příslušné zdroje a prostředky.

K těmto závěrům by samozřejmě mohly být doplněny i další. Konference se nicméně zaměřila především na možnosti sledování, analýzy a vyhodnocování údajů o fenoménu obchodování s lidmi. I tak ovšem na konferenci zaznělo, že obchodování s lidmi je natolik složitý i latentní jev, že je nelze přesně statisticky zachytit a měřit. Vyhodnocování by proto mělo být (na základě získaných poznatků) zaměřeno hlavně na vyhodnocování rizik, které obchodování s lidmi přináší a z této analýzy odvozovat politiku a opatření.

Cejp, M. - Karabec, Z. - Scheinost, M.

Obchodování s lidmi - naléhavý celosvětový problém

SOUHRN

Autoři se věnují závažné - a v poslední době velice aktuální - problematice obchodování s lidmi, buď za účelem sexuálního vykořisťování nebo nucených prací. Upozorňují, že tato činnost se neustále rozrůstá, nabývá vysoce organizovaných forem a má rozsáhlé společenské i ekonomické důsledky. Hrubým způsobem poškozují lidská práva a porušují stávající zákony jednotlivých zemí.

Mezinárodní společenství - OSN, EU, další regionální uskupení a nevládní organizace - věnují problematice obchodování s lidmi značnou pozornost. Koncem roku 2005 proběhla v Courmayeuru v Itálii konference ISPAC (International Scientific and Professional Advisory Council) zaměřená na rekapitulaci a zhodnocení oficiálních dokumentů, na definiční problémy, na shromažďování a vyhodnocování dat a některé problémy s tím spojené, na to, aby byla data - prozatím

převážně kvantitativního charakteru - postupně nahrazována údaji o postatě a charakteru problému.

Autoři rozšiřují záběr, který byl obsahem konference, o podrobnější poznatky získané v České republice a o vlastní zkušenosti a hodnocení.